

Gintautas Stankaitis

Ištraukos iš knygos „Teisininko atsiminimai“ I dalies

Lietuvos partizanai (1945 – 1954)

Kaustyk bėrą žirgą! Tpru...

Antrojo Pavidaujo kaime buvo 1945 metų vasaros pradžios gražios, saulėtos dienos vidurdienis. Šienapjūtė dar neprasidėjusi. Senolių sodyba tolokai nuo miškų. Artimiausias, Žydmiškiu vadinamas, tankus eglynėlis žaliavo už poros gerų kilometrų į šiaurę. Vidaujos pakrantės tebuvo apaugusios tankesniais ar retesniais krūmais ir medžiais. Nepasislapstysi. Atsirado jų apie pora dešimčių linksmų, gerai ginkluotų, juokaujančių, kartu su vadu lietuvių karininko uniforma gana netikėtai ir nelauktai. Pasistatė sargybas: vienas kažkur dingo Vidaujos lankos žolėse, kitas į šiaurės pusę, nepjautuose rugiuose. Kur dar buvo sargybinių, nemačiau.

Senolė, mano vadinama mama arba mamyte, virė jiems valgyti, maitino. Miegojo jaujoje ant šiaudų. Didžiajame trobos kambaryje (skirtame vestuvėms, laidotuvėms, giedojimams, suėjimams) mokėsi kilnoti šautuvus, kariškų komandų, dainų ir net padainuodavo. Senolis Kazimieras Matusevyčius su jais pasikalbėdavo, pasiginčydavo, papolitikuodavo. Jis sakė, kad ant kelmo niekas valdžios nepastatė ir nepastatys, minėjo sukilimus. Gal 1831, 1863 metų? Jie gi, vadindami senolį: tėvuk! kalbėjo apie laisvę, teisingumą, Lietuvą, būsimas permainas, pasiryžimą laimėti, per senolį siūlė dėdėms Kaziukui ir Dzidoriui eiti pas partizanus. Dėdės kažkur buvo pasislėpę. Partizanams sakė, kad nuo rusų slapstosi.

Kartą, pačiu vidurdienu, mane jie pasiuntė pas kaimyną Pelegiją (sodyba buvo už puskilometro į šiaurės rytus, tikra savininko pavardė Gerulaitis). Už tos sodybos nedidelis alksnyniukas. Pažiūrėti ar rusų nėra. Nuėjau. Apsižvalgiau, nes su to kaimyno sūnumi Gediminu, tokio pat amžiaus vaiku, žaisdavome. Grįžau. Pasakiau. Jie juokiasi. Jų sargybinis, matyt, buvo rugiuose prie tos sodybos?

Jie taip pat staigiai dingę, kaip ir buvo atėję. Iš manęs tik pasiskolino knygelę „Lietuvių karių dainos“. Teturie! – pravers jų žygiuose ir tikėjimuose! Senolė sodelyje prie kryžiaus persižegnojo ir padėkojo Praamžiui: „Ačiū tau, viešpatie Dieve, kad neužėjo rusai ir kaimynai per tas tris dienas ir naktis...“

Valdžios ant kelmo nepastatė. Gyva išlikusi jaunoji lietuvių karta sovietinį Persitvarkymo sąjūdį savo gudrumu, susiklausymu, dainomis, viešumu, įgytais mokslo įstaigose įgūdžiais, net laviravimu tarp priešiško jėgų ir asmenybių, lietuvių partizanų į protus ir širdis pokariu įrašytais prisiminimais ir drąsa – pavertė sąjūdžiu Lietuvos valstybinei nepriklausomybei atkurti.

Degant laužams prie parlamento, prisiminiau tą karišką, jumoristinę dainą – kaustyk bėrą žirgą... O jie, kaimų šienplovėliai, artojųliai, dainorėliai ėjo į miškų mirtį, juokaudami, drąsūs, tikėdami, turėdami ryžto, pasiaukojimo, pasirinkę kovos, ne kompromisų kelią. Laikas pasakys, kad vienodai teisūs esame nuėję ir neišėję arba negalėję dėl amžiaus išeiti į miškus tais siaubo metais.

Tylios laidotuvės

Atbridęs 1945 rudens vėlūstas vakaras įrašė į atmintį tylių, slaptų laidotuvių vaizdą. Nusivedė mane senolė į gražią sodybą: atrodo, Kisieliaus prie Vidaujatės (Vidaujatė - Vidaujos intakas) - jau temstant. Tamsus kambarėlis. Uždangstytas langas. Karstas. Žiba viena žvakutė, bet velionio veido neapšviečia. Negirdėti giesmių. Nėra giedotojų. Įėjome. Tyli malda. Išėjome. Man liepė į sodą eiti obuolių pasirinkti, kai senolė liko pasikalbėti su šeimininkais. Nuėjau, bet ne obuoliai rūpi. Kas čia? Kodėl tokios tylios laidotuvės? Žmonių irgi nedaug.

Grįžtant senolė prisakė, kad niekam nesakyčiau, jog čia buvome. Nesakiau. Niekas ir neklausė. Nemačiau nei kur, nei kaip, nei kas išnešė karstą, nei kur palaidojo. Gal kur senkapiuose? Senkapių ir kaimo kapinių arti nebuvo nė viename iš Pavidaujo kaimų (trys kaimai turėjo šį pavadinimą: I, II, III). Senoliai gyveno II-me Pavidaujo kaime. Prie Vidaujos, o ne Vidaujatės. Šių dienų žemėtvarkininkai, sudarydami detalius planus sumaišė tų upelių vardus.

Kas buvo tas velionis? Gal vienas iš tų, kurie svaigiai, drąsiai, jaunatviškai dainavo tpru, žirgeli! tą vasarą? Ar jis buvo senolių kaimynas, ar tolimas giminaitis – liko man paslaptimi visam laikui. Pirmaisiais kovos metais ne visus partizanus išniekindavo aikštėje prie Eržvilko sribyno. Kai kuriuos, mirusius nuo žaizdų ar žuvusius, patys partizanai ar jų giminės slapta palaidodavo. Po Atgimimo tos vietos artimųjų, išlikusių kovos draugų ar giminių buvo kryželiais pažymėtos. Ne visos. Vėliau supratau, kodėl laidotuvės buvo slaptos.

Vaikšto lašiniai ir dešros

Gerokai praaušęs žiemos rytas. Graži šarma puošė senolių sodybą. Tylus, išgąstingas senolės: „Rusai!..“

Prisirinko jų lyg tarakonų ar blakių su neplautų kojų autų kvapais pilni kambariai ir užkaboriai. Krato, ieško, sienų popierinius, laikraštinius apklijavimus su durtuvais (karininkas net kardu) – bado, pjausto. Su mediniais vėzdais grindis ir aslą bildina, net visa Žemės kietoji pluta virpa. Baisu, kad nepramuštų, - ko gero ugnikalnis išsiverš Pavidaujo kaime? Nežinau, ar kratos orderį senoliams parodė, ar valstietišku

blusų ir rūkyto kiaulės kūno buvo ieškoma, ar viskas daroma raudonos revoliucijos vardu? Anokie banditai alkanam kareivėliui rūpėjo! O kokie banditai po sienų laikraščiais apmušalais slėpsis? Nebent slapstosi Hitleris ir Stalinas su vėzdais vienas prieš kitą atsistoję prie Kaukazo naftos statinių draugystės karikatūroje, ant sienos užlipintame tarpukario laikraštyje, skirtame gryčios sienų nelygumams ir tarpurąsčių samanoms paslėpti?!.

Paskui visus kratančius ir ieškančius nepasekiosi. Senolė liepė saugoti vieną kambarį ir rūkytus lašinius bei dešras ant viškų (taip vadino namo palėpę: gal nuo tų laikų, kai vištas per žiemos šalčius ant aukštinio laikydavo, o gal tai vietinės kaimo tarmės žodis?).

Kareiviai liepė pasiimti senolei kastuvą ir nusivedė ją į belangį pastatą – kamara. Aš saugau vieną kambarėlį ir stebiu ar niekas nelipa ant aukštinio. Sekioju paskui kareivėlį, - jis net galvą man paglostė! Liepia man lipti ant aukštinio, o pats su atkištu automatu paskui seka. Kaip avinėlis, - nemekendamas. Užlipame. Kareivukas apsižvalgo. Kvepia ir gundo rūkytos dešros, lašiniai ir skilandžiai. Kareivėlio veidas persimaino. Jis piktai man liepia dingti ir nesekioti paskui lyg uodegai. Jis pats ir vienas apžiūrėti mokas. Argumentuoja savo mokslus, parodydamas automata. Rusiškai supratau neblogai: Smolensko rusų tremtinių vaikų mokslų nebuvau užmiršęs (Ė – ė – a -cha - cha – napalenkū Stalin...). Nusiritau laiptais nuo viškų lyg sukirmijęs obuolys nuo sausos šakos.

O dėl ko kratė?

Su tėvais sodyboje gyvenęs mano mamos brolis dėdė Dzidorius, vos mokėjęs pasirašyti, buvo gabus, nagingas, prigimties apdovanotas stalius, šaltkalvis, statybininkas, artojas, kitų visų dalykų ir galų meistras. Iš prigimties jautrus, net apsiverkiantis. Pats savo rankomis ir protu pasistatęs malūną ir aliejinę, arklių jėga per „rosvalkį ir maniežą“ varomus, netgi kuliamažą, kuri nė karto nieko nesugebėjo iškulti, buvo sumeistravojęs ir nudažęs. Aptarnaudavo apylinkės gyventojus už kvortą aliejaus ir išspaudų gabalą: aliejų spausdavo, grūdus maldavo ir pikliavodavo, gruce grūsdavo. Privažiuodavo iš visų pasviečių visokie dėdės ir pusberniai.

Kartą, kai senolė kamaroje dirbo, atsidariusi duris ir atkasusi slaptą landą į rūsį bei lindo iš tos landos, pro kameros duris žvilgterėjo kažkoks vyriškis ir staiga dingo. Gal jis ilgą skundiko liežuvį turėjo arba sirgo pavydo liga? Na, nepagautas – ne vagis! Po kelių dienų krata. Kratos dalyviai tiksliai parodė, kur yra landa. Liepė senolei nukasti bulves ir žemes bei pačiai lipti į rūsį. Ji taip ir padarė. Po to lindo kareiviukas. Ten rado tik lentynose sukrautus maisto produktus. Kai kurie pyragai ir produktai bei uogienės buvo net apipeliję, sužiedėję. Kodėl slėpusi? Aiškino, kad nuo niemcų (vokiečių) ir kitokių negerųjų. Smulkiai apžiūrėję rūsį - slaptavietę ir įsitikinę, kad ten žmonių negyventa, kad maisto produktai labai seniai suslėpti, prieš tai pasigyrę, kad niemcų jau nereikia bijoti, - išsinešdino.

Nepamačiau, kaip išsinešdino tas mano prižiūrėtas kareiviukas, apsigobęs plačia palapine-apsiaustu. Vėliau senolė, apžiūrėjusi trobos aukštinį, pasigedo poros palčių iškeliausių rūkytų lašinių ir dešrų apskritimo. Stebuklas! Šviesaus gyvenimo nešėjai išvedė lašinius ir dešras pasivaikščioti po plačiąją tėvynę. Kiek atsimenu dešros ir lašiniai buvo bekojai. Socializmo idėjų įkvėpti vaikščioti pradėjo?

Senolė pabarė mane: „Kodėl nesaugojai?“ Paaškinau, kad rusų kareivėlis pasišovė pats tas gėrybes su automatu pasaugoti ir mane jėga nuvarė nuo viškų. Aš, nors už kiškį ir drąsesnis, su ripkinio automato vamzdžiu nesiginčijau.

Senolė pabučiavo mane, persižegnojo ir tepasakė: „Viešpatie Dieve, - atleisk jam: matyt tas kareivėlis buvo alkanas?!.“

Neklydo senolė: visi kratytojai buvo alkani ir fanatiškai, desperatiškai gynė savo Alkanąją Imperiją. O gal pakluso prievartai prievarta ją ginti?

Dvasios mokslai

Senolei Barborai jau septyniasdešimt ketveri. O eina į Eržvilką, jergutėliau tu mano, kaip septyniolikmetė. Aš, tesukrapštęs gal devynetą su trupučiu, vos spėju su ja. Eina. Apie mirtį, apie Dievą šneka. Sakosi norinti mane pas kunigėlį nuvesti, kol nenumirusi, kad dieviškuosius mokslus pažinčiau. Aš guodžiu, kad gyvensianti virš šimto. Toks vaikiškas supratimas. Iš tikro pragyveno šimtą ir dar trejus metus. Jos mama šimtą penkiolika, o jos senolė šimtą dvidešimt penkis. Senolė tik apakusi. Tai ne mes, šių laikų trumpaamžiai.

Eidavau per savaitę kartą ar du dvasios mokslų klausyti. Už septynių kilometrų. Tolokai. Dalis kelio per mišką, pribarstytą mėlynių uogų, eglių skujų ir pušų kankorėžių, kiškio kopūstų priaugintą. Čia su kaimynų berniuku pažaisdavome – žinoma, karą. Vokiečių – rusų? Ne! Jau partizanų – rusų. Iš kur tas karingumas vyriškai giminei į kraują įaugintas, kartu su protėvių genais? Taip buvo: vaikystės pasakos neperrašysi.

Medinė, jauki bažnytėlė. Ant aukšto, statauš Šaltuonos kalno. Už mūro šventoriaus patogu ir ramu žaisti per mokslų pertraukas. Jaunas kunigėlis ne tik tikėjimo tiesas ir nuklydimus aiškino, bet mėgo su mumis bendrauti ir žaisti.

Greta šventoriaus – miestelio aikštė. Joje nušautus partizanus ar šiaip nužudytus vyrus sribai ir enkavedistai guldydavo. Gal pažinę apsiverks motina ar tėvas? Bus ką į Sibirą pavėžėti. Kalbėjo, kad toje aikštėje buvo paguldyti ir išniekinti Valaičio iš Paparčių brolis Gediminas (gal Kazimieras?) kartu su vyrais, žuvusiais Macelskienės sodyboje, bei tolimi senolės giminaičiai – ar tik ne Jurgaičiai?.. Stribynas zirzė, įsikūręs savo širšių lizdą, - arčiau šventoriaus jų pastatas stovėjo...

Kartą, mums žaidžiant su kunigu, ateina į šventorių pusamžis nevalyvas sribas. Pasivedėja kunigą į šalį. Kažką sako. Kunigas liepia vaikams žaisti ir laukti jo, ateinant iš klebonijos. Nueina. Žaidžiame ilgai, bet kunigas negrįžta. Vėl ateina sribas. Jau ginkluotas. Siunčia mane (kodėl mane?) į kleboniją, kunigo

pakviesti. Nueinu. Klebonija tuščia. Iš kažkur pasirodo šeiminkė. Pasakau, kas yra. Šeiminkė paaiškina, kad kunigas sakėsi einąs į sribyną, o vaikučiams liepęs namo eiti. Grįžęs, pasakiau sribui. Tas riebiai nusikeikia.

Jaunasis kunigėlis pabėgo. Mano dvasios mokslai Eržvilke užsibaigė.

Pirmuosius dvasios mokslus teko užbaigti ir pirmąją Komuniją priimti Paupyje. Irgi mokė jaunas kunigas. Jis su vaikais žaidė, juos mokė ir liturgines plonybes bei tikėjimo paslaptis aiškino.

Klebonas – žilas, neaukštas, kumtelėjęs visų gerbiamas senukas. Vardas, jei neklystu, - Kazimieras. Pikti liežuviai plakė, kad jis neatsisakęs taurelės, iš gerų rugių išsunktos, skaidriosios, kad dievotas kaimo moterėles pamylis ir nuolat pypkutę dūminąs. Nenarpliokime visų žmogaus silpnybių! Pypkutė tikrai rūko. Gal ir ne taip stipriai, kaip Siečės kazokų vado? Gerbėme jį, bet prisibijodavome, kad neegzaminuotų. Jis to ir nedarė. Kartą, užtikęs žaidžiančius prie šventoriaus ant kelio, užklausė, ką mes taip anksti rytą veikiame. Atsakėme. Paaiškinome. Manęs paklausė: „Kas yra nuodėmė?“ Neatsimenu, - išnarpliojau tą filosofinį klausimą ir ginčą ar ne. Tik šis žodis giliai įstrigo į galvelę. Gal dėl to, sovietmečiu dirbdamas, rašiau ir spausdinau satyrines, trumputes eiliuotas miniatiūras, pavadindamas jas „Nuodėmingos mintys“? Pasirašinėdavau slapyvardžiais: Spyglis, Gylys, Vincentas Sveikajuoktis. Budrūs sovietinės spaudos sargai nepastebėjo ar nenorėjo pastebėti, kad žodis – nuodėmė – viena iš dvasinės žmogaus būsenos sąvokų. Religinė sąvoka? Nevartotina komunistinės ideologijos prisisunkusiame laikraštyje. Pavojinga, kaip ir žodis – tauta.

Eržvilko sribai ir čia nenurimo. Atslampinėdavo. Atlasnodavo. Kartą, vėlai pavakare, mus jaunasis kunigėlis paleido namo. Pats liko Paupio medinukėje bažnytelėje melstis. Sribai, buvę netoli kunigėlio namų, išeinančius klausinėjo, ką tas kunigas veikia. Atsakėme: „Meldžiasi...“ Jie į bažnyčią nedrįso eiti. Ateistus vaizdavo? Gal bijojo, kad Praamžius automatų spynų ir šovinių nesugadintų? Nors ir ateistai, bet prietaringi!..

Tas kunigėlis mus paruošė vaikščioti prie Dievulio stalo pusryčių ir vakarienės. Paupyje – neužsiliko. Gal jo dalia tokia pat, kaip ir Eržvilko kunigėlio?

Parodyk ginklą

- Parodyk bet kokį sugadintą ginklą – sutaisysiu! – pasigirdavo mano dėdė Dzidorius Matusevyčius. Apžiūrėdavo. Meistravodavo. Sutaisydavo.

Partizanas Žilius ateidavo Paparčiuose į mūsų apsamanojusią, sulinkusią trobeliūkštę nusiskusti, nusiprausti, pavalgyti... O kai dėdė nuo sovietų mokesčių rinkėjų, uždaręs Pavidaujyje aliejinę ir malūną, pabėgo į Paparčius ir čia įkūrė aliejinę, tai Žilius atsivesdavo ir draugus. Kartais ir ginklų paremontuoti. Iš Pavidaujo atsivežė ir varstotą.

Buvau jau Vadžgirio mokyklos moksleivis. Jau partizaninės ginkluotos kovos iš savo apogėjaus ritosi žemyn. Atėjo kartą du man nepažįstami partizanai. Klausė, kur dėdė. Pasakiau, kad išvykęs, nebūna. Taip visiems nepažįstamiems sakydavau: nesvarbu partizanas ar sribas. Sesuo Marytė laukuose dirbo. Jiedu ant varstoto remontavo kažkokį didžiulį pistoletą. Po to liepė man eiti lauk ir žiūrėti ar kulkos sieną pramuša. Išėjau. Kulkos virš mano galvos net rąstų atplaišas buvo išplėšusios. Grįžusi sesuo tuos partizanus išbarė. Pasakė ar ne Žiliui – nežinau. Tik kovų istorijos patamsiuose ir užkaboriuose liko spėjimas, kad vėliau kažkuris iš tų partizanų buvo suimtas(?). Kankinimų ir tortūrų neatlaikęs, - prakalbo. O prakalbėjimas daugeliui atėmė gyvybes, sveikatas, pasiūlė kalėjimus, netektis, tremtis... Ginkluoto dešimtmečio kovose būta ir taip... Tamsių klausukų būta...

Kaip Sąjūdžio Seimo narys nuo Ukmergės rodžiau pavyzdį: įstojau į šaulius ir savanorius. Uniformas įsigijome. Šauliams ant kaklaryšių šaulys, savanoris ir dailininkas Algimantas K. išpaišė gražias emblemas: Vyčio kryžius, skydus ir sukryžiuotus kardus. Skiriamės nuo sovietų armijos, kurios dar Lietuvoje buvo tūkstančiai! Ginklų neturime. Perkame iš sovietų kariškių diržus, pistoletų įdėklus, net kariškus baltinius, skirtus jų karininkams. Mielai parduoda. Pistoletai ir revolveriai brangoki. Neįsigijau. Buvę partizanai nežiūri kainos: perka viską, kas šauda ir sprogsta. Jie išsitraukė iš slaptaviečių senus, aprūdijusius, o kartais ir gerai išlaikytus.

Dažnai pavaikštau ir uniformuotas: kai teismuose nedalyvauju. Einu kartą iš renginio nuo Laisvės ir nepriklausomybės paminklo Ukmergėje. Sutinku saviškius ir pažįstamą rusų karininką. Įsikalbame. Pamatęs pas mane prie šono, ant diržo prikabinantą pistoleto įdėklą, paprašo parodyti ar gerą ginklą turiu. Atsegu. Išimu... visą saują šokoladinių saldainių. Įspūdis lyg vandenilinės bombos sprogdymas! Va, čia tai bent amunicija! Tai bent galybė! Būčiau išėmęs tanką, minosvaidį ar patranką, ar bent jau stingerį – vargu ar būčiau nustebinęs.

O iš kur mūsų nedraugams žinoti, kad XIX a. sukilimuose mokėjome mūšius laimėti ir nugalėti dalgiais. O štai XX a. mokame nugalėti gudrumu, prieš išgąščiu ir saldainiais.

Taigi, - ne kiekviena kova beviltiška, ne kiekvienas ginklas prastas!

Parodyk, žmogau, kokį ginklą turi savo galvelėje ir prieš ką jis gali būti pakeltas. Ar gali paviešinti? Žinodamas savo ginklą ir savo tiesą, - suprasi, kada ateina pergalė, o kada įsisuka pralaimėjimas.

Prieš triašmenį durtuvą

Buvusio girininko Griciaus žemė beveik visa buvo apsodinta tankiu eglynėliu. Pamiškėje, ant mano tėvų ir girininko žemės ribos, augo veik metro storumo, gumbuota, išsišakojusi, senutėlė, vaikų pamėgta ir nulaipiota girinė obelis. Vaikų gandrulizdį joje įsitaisydavome. Po apylinkes pasižvalgyti. Žiemai jos obuolių į sieną prikišdavome. Skanumynas - Kalėdoms ir Naujiesiems metams. Kartą, nesaulėtą vasaros

popietę, sesuo Marytė man parodė, kad dega obelies drevė. Rūksta dūmai lyg iš Eržvilko garinio malūno dūmtraukio. Liepė užgesinti. Gelbėjau – sėmiau vandenėlį iš šulinio ir nešiau keletą kartų kelis puskibirius. Netoli – apie tris šimtus metrų. Užgesinau. Grįžtu į trobą. Po keliolikos minučių pamačiau pilnus laukus rusų kareivių. Eina keliomis grandinėmis.

Atėjo, atbrido, atropojo, priskrido nuo Šaltuonos pusės jų lyg žalsvai pilkųjų karvamėšlių musių ant karvės blyno. Pilni laukai, pilni grioviai, kiemai, sodybos. Taip prasidėjo tris paras trukęs didysis puolimas prieš partizanus. Kaimiečiai tai vadindavo siautimais. Įsibrovė ir į mūsų gryčią. Dėdė Dzidorius kažką obliavo. Reikalavo paso. Klausė, kodėl štai šis medžio gabalas panašus į šautuvo detalę, kodėl geras rūbais apsivilkęs, kur rankos pirštus praradęs. Kažkas jiems nepatiko. Išsivarė.

Mane laukan išsivarė toks apraištyta galva (gal, kad smegenys neištekėtų?) siauraplyšių akių apvalaveidis kareiva, kalbėjęs rusiškai su akcentu. Ypač pabrėždamas raidę **r**: „Gdie banditerrrrrski?“ Nuvarė į daržinę. Liepia lipti ant prėslo. Manimi užsidengęs, kabarojasi paskui. Nieko nėra. Pasiveda už trobos. Klausinėja ir vis man kiša triašmenį durtuvą po nosimi. Paremia savo klausimų svarumą ir svarbumą. Klausia, kodėl su kibiraisėjau į pamiškę. Paaiškinu. Vedasi, durtuvą į nugarą atrėmęs, iki Griciaus obelies. Įsitikina, kad nemeluoju. Parveda į namus. Paleidžia kartu su keiksmožodžiais ir garsų **rrrr** tirada. Šuo, iki valios prisiurzgęs, pavargsta. Gal ir tas azijatas pavargso urgzdamas?

Turėjau šunį Reksą. Piktą, bet malonų, kai šerdavau. Kai dainuodavau, jis kaukdavo. Erzinamas jis mokėjo šnekėti Vidurinės Azijos kareivų kalba – **rrrr**! Kad neužmirščiau triašmenio durtuvo ir pirmojo tardymo, paerzindavau Reksą. Puikiai urgzdavo. Ne prasčiau už tą siauraakį azijatą. Kilnodavo ne durtuvą, o grandinę ant šuniško kaklo. Pagąsdinti.

Per tą didįjį siautimą Paupyje žuvo unifurmuotas partizanas slapyvardžiu Ledas. Įlipo slėptis į tankią eglę. Siautėjai ar jų šunys pamatė. Partizanas metė granatą į rusus. Ši nesprogo. Jį nušovė. Tada paleido mano dėdė ir kitus kaimų vyrus. Žudymo planas įvykdytas. Gyvi likę vyrai pravers kitam kartui, kad nebūtų kalbama, jog siautimai buvę veltui.

O kiti partizanai? Kitą dieną mačiau, kaip jų būrys, lynojuant lietui, keletas vyrų, apsisiautę rusiškais palapinsiaustėmis ir užsidėję rusiškas pilotas, išlindo iš miško Atžalynėje. Pamatė rusus mūsų kieme ir vėl ramiai dingo miške. Nieko nepadarysi – miškas jų gimtieji namai, o medžiai – ištikimi broliai. Kulkosvaidį prie klėties pasiguldęs šviesiaplaukis rusiukas, mėgino megzti flirtą su mano seserimi ir nekrepė dėmesio į pasirodžiusius vyrus. Jis mieliau stovėjo ant sauso prieklėčio, negu gulėjo prie šlapio kulkosvaidžio.

Lavonų ir kapų niekinimas

Paauglystėje nebuvau teisininkas ir nežinojau, kad yra tokia knyga, vadinama LTSR Baudžiamuoju kodeksu, kur buvo įrašytas straipsnis (kitai paragrafas), grasinantis bausme už lavonų ir kapų niekinimą. Tik vėliau, žymiai vėliau, supratau, kad teisė ir kompartijos slapti nurodymai – du labai skirtingi dalykai. Todėl enkavedistai, sribai ir sovietinė okupacinė armija išsijuosusi, kairėn ir dešinėn mostaguodama, niekino partizanų (ir ne tik jų!) lavonus ir kapus.

Pirmąjį tokį atvejį papasakojo sesuo Danutė. Ji buvo Eržvilko bažnytėlėje. Greta jos šventoriaus erzliojo Eržvilko sribynas. Išėjusi, ji pamatė už šventoriaus tvoros, aikštėje, sumestus lavonus, kurių lytys buvo apnuogintos, visi aptekę kraujais, nenuprausti, nenuvalyti. Greta stovįs ginkluotas sribas, užkėlęs koją ant vieno lavono krūtinės, paspaudęs, tryškęs kraujas... Tas sribas, rodydamas į lavono lytį, pasityčiojęs: „Mergikės, ar norit?“ Sesuo ir jos draugės nubėgusios. Ką čia komentuos? Amerikiečių ir kitų kuriami siaubo filmai turbūt į sribų išdaigas nusižiūrėjo?!

Lietuvaitės, tarpumiškių kaimų mergužėlės, palaidotų partizanų kapus slaptaip papuošdavo: apsodindavo ir apdėdavo gėlėmis, iš skujų ir kankorėžių sudėliodavo Vyčio kryžius ir Gedimino stulpus, sutvarkydavo aplinką. Toks kapas kovų pradžioje buvo prie Eržvilko, Šaltuonos šlaite. Pravažiuodami sribai ir enkavedistai nuplėsdavo vainikus, gėles sutrypdavo ir apdergdavo kapą. Lyg paukštis feniksas kapas vėl pasipuošdavo. Vėl išdraskydavo, kol lemingą birželio dieną virš kapo, ištraukiant trispalvę vėliavę, susprogo mina ir nusivedė Anapilin jo niekintoją.

Taip atsirado faktologinis, bet rimuotas, eilėraštis: „septintą birželio, vėlai vakare/ trys ginkluoti vyrai Šaltuonos šlaite...“ Na, žinoma, užbaigiau, kaip tada buvo įprasta – atpildu atėjūnui: „...ištraukė trispalvę ir sprogo mina,/ na, tai tau, sribite, gyventi gana,/ žudei partizanus, ardei jų kapus -/ mes visiems užmokam už darbus tokius...“ Eilėraštis pateko partizanamams. Sukurta melodija. Gal paplito, gal ne – nežinau. Eilėraštis parodo, kuo tais laikais kūrybiškesni vaikai gyveno ir lyg liudytojas liudija apie tą šiurpų istorijoje niekinimų ir vandalizmą laiką.

O vėliau, teisėjaujant, nagrinėjau kapų išniekinimo baudžiamąsias bylas, civilinius ginčus tarp giminaičių sprendžiau dėl kapų ribų ir tvorelių savavališko perkilnojimo. Atmintis lyg priekaištas sovietinei santvarkai, lyg Mefistofelis Faustui – neretai primindavo išniekintus partizanų lavonus ir kapus. Išniekintus, vykdam valstybinę politiką.

O Bernardas Brazdžionis, išvytas iš tėvynės ir Eduardo Mieželaičio apšauktas per pasaulį keliaujančiu šunimi, į mano atmintį įrašė eilėraštį, kuriame sako, kad, keliaudamas per Žemę, visur teradęs tik kapus. Tad nusilenkime žemei, - nes ji visur šventa. Jos kiekviena pėda apgyventa mirusiųjų. Tą baltų moralė ir tikėjimas nuo amžių skelbė.

O kas paniekino tą moralę ir tikybą?

Pokalbis

Pirmaisiais metais Vadžgirių progimnazijoje, grįždami namo, užeidavome į kooperatyvo parduotuvę. Retkarčiais. Saldainių. Blizgučių. Kartą už rublį nusipirkau bronzą pablizgintą bendrą Markso, Engelso, Lenino ir Ūsočiaus galvų kompleksą - stamboką metalo ženkluką. Jose proto buvo mažiau už patį metalą, o pykčio – daugiau. Draugai pavydėjo. Ne blizgančių galvų. Blizgučio. Parnešiau. Pamatė sesuo Danutė. Apibarė. Liepė slėpti ar išmesti. Nežinau, kur jį nudanginau. Atrodo, kad jį matė ir partizanas Jonas Urbšaitis (slp. Žilijus). Jo žmona Julijona ir mano motina Julijona buvo pusbrolių Matusevičių dukros. Abi Matusevičiutės.

Pakalbėjime. To pokalbio mintis buvo tokia: tam, kad ivanai neužimtų, neužkaraliautų visų vietų valdžioje, administracijoje, teismuose, prokuratūroje ir kitur, reikia mokytis, siekti vietos po saule... nors mūsų vardai dėl to gali likti sutepti. Guoskitės tuo, kad ne jūs to purvo plakėjai ir nešėjai. Kai nenugalima ginklu ir jėga, - verta išmokti nugalėti protu ir gudrumu. Tik į KGB ir enkavedistus neikite: pagriebs į savo čiuptuvus, įtrauks – neištrūksite.

Buvo ar ne toks pokalbis – spręskite patys. Madinga dabar sakyti: „Nei patvirtinti, nei paneigti negaliu“. Klauskite kitų, gyvenusių ginkluoto pasipriešinimo laikais. Užduokite vieną klausimą: „Kur reikėjo eiti?“ Atsakys. Ką daryti, kai patenki tarp Scilės ir Charibdės, o rankose turi menką ginklą, bet ne taikos balandį? O uolos artėja. Tuoj sutraiškys arba praris. Irgi atsakys.

O aš? Nuėjau ten, kur mačiau, kad galiu daugiausiai tautai nešti naudos arba gelbėti ją nuo sunaikinimo, prievartinės asimiliacijos. Taigi – teiskite. Galiu paskolinti advokato pensininko mantiją. Ar sugėbėsitė, neapspjaudę ir be pykčio, teisti?

Miškų kariuomenė

Tądien saulė, prakrapščiusi blakstienas, pagal seną tradiciją tekėjo iš rytų. Išlindo pro Kalupių eglių viršūnes. Pasižvalgė po Paparčių kaimą ir švystelėjo saulėtą, šiltą vasaros dieną. Leisis tikriausiai vakaruose? Nebent pasaulio šalių kryptis ji sumaišytų? Išsigandusi. Visko gali būti – laikai buvo neramūs!

Pabudau įdieniais, kai saulė pradėjo skruostus, kaktą ir nosį gnaibyti šiltais spinduliais. Atsikeliu ir bėgu iš klėties į trobą. Tuščia. Nubėgu į tvartą – tuščia. Užsuku į daržinę – ant aslos sukrauta keliolika balnų. Namiškių irgi nėra. Kas čia? Einu apsižvalgyti aplink sodybą. Pamiškės ganykloje keliolika šaunių žirgų ganosi. Stebuklų rytas. Tapau turtingesnis už bet kokį plikbajorį. O širdelėje ne visai ramu: užėitų stribai ar enkavedistų gauja – nepaglostytų, jei tylėčiau, kvailiuku apsimetęs. Sodyba tuščia: dėdės nebuvo, seserys – dingusios. Pavakare ateina vienmarškinis partizanas, pasibalnoja žirgą ir... javai ne javai, tvoros ne tvoros, grioviai ne grioviai – per kelias minutes šuoliais dingsta Eržvilko link. Po pusvalandžio grįžta. Dingsta miške. Tankiame eglynėlyje.

Sovietikų kareivos, ačiū Praamžiui, tą dieną aplink nesivalchiojo. Kaimynai irgi palaidais liežuviais neplakė... Tik neseniai sužinojau, kad tą ganyklą, buvusią tarp griovių ir juose priaugusių alksnių, partizanų paliepiu, aptvėrė spygliuota viela Kazys Stankaitis (iš Paparčių) ir Petras Globys (iš Kalupių). Buvusioje mūsų tėvų, tiksliau mano motinos, žemėje.

Saulė leidosi vakaruose. Kitą rytą tekėjo vėl iš rytų. Atsikėlęs neradau nei vieno balno daržinėje, nei vieno žirgo ganykloje. Netikėtai atsirado, netikėtai dingo. Kaip pasakoje. Išjojo kartu su svajone už gimtąją žemę galvas guldyti, kardus kilnoti. Vėliau klausiau tarptautinę teisę: „Ar nepavėluotai buvo kilnoti kardai?“ Ji tylėjo. Matyt, ant aklos ar bailiukės pataikiau. Tada ir pasaulio galingieji akli ir bailūs buvo. Tik Jonas Aistis paaiškino: „...vienas kraujo lašas būtų tave gynęs...“

Mėgo svetimtaučiai, užgrobę Lietuvą, ginkluoto pasipriešinimo dalyvius vadinti banditais. Netgi juos suėmė, tardydami, mušdami, žalodami, vertė save vadintis arba banditais, arba buržuaziais nacionalistais, arba tais ir tais kartu. Taip prifantazuota daugelyje mano skaitytų sovietinių karo tribunolų bylų. Pamačiau po Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo, kai jos tapo advokatams prieinamos. Netikite. Paskaitykite, kai pasibaigs 70 metų draudimo laikas į archyvus lįsti. Deja, yra toks įstatymas, lyg nušiuęs katinas, saugantis išdavikiškų žiurkių išdaigas.

Nugalėtojų gal ir neteisėta, bet jų blogus darbus žmonija amžiams atsimena. Atminties teismas – begaliniai ilgas, sąžiningas, negailestingas, nepaperkamas. Pamėginkite atsistoti prieš jį - įsitikinsite!

Kažkodėl neatrodė, kad tas būrys ginkluotų, uniformuotų vyrų, išjojusių nakties prieblandoje į nežinią, būtų kokie nusikaltėliai ar banditai. Jie kovėsi prieš ginklus – ginklais, prieš smurtą – smurtu, prieš gudrumą – gudrumu. Kaip kare. Kautynėse juos žudė. Jie atsakydavo tuo pačiu. Jie kovėsi savo žemėje. Jų priešai kovėsi, svetimą žemę užgrobę. Panarpliokite paprotinę, tarptautinę, karo ir kitokias teises... gal susigaudysite, kas teisūs, kas melagiai, kas grobikas, o kas jo auka?

Budelis (ne)visada teisus, jei tą jo teisingumą dar ir kirvis paremia.

Rudens dienos kronika

Kalupių kaime gyveno du broliai Girdzijauskai: Leonas ir Benediktas (jų trobos vos už keliolikos metrų viena nuo kitos). Jų žmonas vadindavome ne Girdzijauskienėmis, o Leono – Leoniene (tikras vardas Malvina), Benedikto – Benadiene (tikras vardas Julijona, o tarmiškai ir mažiškai – Juliki). Ir patogų, ir nesumaišys, ir tikslu. Aplinkinėse parapijose buvo įprasta žmonas šaukti vyrų vardais, prisegant priesagą –ienė. Čiupkite į vieną saują vyrišką vardą, į kitą šią priesagą ir kurkite Vadžgirių, Eržvilko, Viduklės, Girdžių ir Paupio parapijų ištekėjusioms moterims pavardes. Gražu ir miela!.. Leonas Girdzijauskas buvo 1918 metų savanoris ir pokario partizanų rėmėjas... Malvina labai mylėjo vaikus: atmintyje išlikęs šviesuliukas, kad aš ir sesuo Danutė žaidėme, dainavome, minėme mįsles ir užsibuvome su kitais vaikais

iki vėlumos jų troboje. Troboje buvo prabanga: medinės grindys, šilta... siūlė nakvoti. Per paledžiukus išėjome namo: trakšt brakšt... tai labai ankstyva vaikystė. Tėvas dar nebuvo pamotės apsivedęs.

Pokaris. Vėlyvas, šiltas ruduo niekaip nenorėjo keisti savo spalvoto rūbo į žiemiškąjį. Ar gal jau šilto lapkričio pradžia? Todėl į Kalupių pradinukęėjome per patizusius arimus ir ežiomis. Kaimiečių karvės ganėsi Kalupio krūmais ir ažuolais apaugusiose laukuose.

Iš šovinio kulkos išlydydavome šviną. Įkaldavome kulka į storesnį medgalį. Patobulindavome virvele, kad rankų nesusižeistume. Į tuščią kulka degtukų galvučių priskusdavome. Įkišdavome vinį ir, trinktelėjus į sieną ar akmenį, pykšt! Pokšt! Garsai, kaip tikro šautuvo!

Mokytoja Globienė, Tito Globio, irgi mokytojo, žmona, bardavosi ir atiminėdavo. Negi mažus meisterius nugalėsi, kai šovinių visur pilna?! Vietoje atimtųjų ir sunaikintųjų greitai pasigamindavome naujas šaudyklės.

Moksleivis, kaimynas, Albinas Kisielius iš Kalniškių, pasiūlė tą pavakare pašaudyti iš tikro šautuvo. Sakė turįs oho kokį! Nuėjome į Broniaus Kisieliaus eglynėlį, Gudgardžiu vadinamą. Jis išsitraukė iš šėkštų vokišką pėstininkų šautuvą. Kas pirmas? Na, žinoma, - šautuvo savininkas. Bumbt į kelmą. Aš nedrįsau. Tada šovė kitas ir, greitai paslėpė šautuvą, dingome: parbėgome iki mokyklos ir namo...

Einu namo, didvyriu nepasirodęs. Matau link Girdzijauskų sodybos per krūmus varosi rusų kareiviai mano keturiolikmetę seserį Marytę. Vėl siautimai? Todėl nesikišu. Neeinu artyn. Patampys ir paleis.

Vakaras. Marytės nėra. Karves parsivarau į tvartą aš. Naktį didelis šaltis sukausto žemę. Iki dvidešimties padala nukrinta! Staigiai. Po ilgos šilumos. Marytė grįžta ar ne po dešimties parų. Iš Kauno. Sunkvežimio kėbule. Po atklode. Dvidešimčiai šalčių spaudžiant. Žemę gruodui sukausčius.

Grįžusi pasakoja: „Ėjau parsivaryti karvių. Netoli Girdzijauskų sutinku pažįstamą partizaną Mišeikį (slapyvardis Tarzanas). Sako: „Maryte, padėk išsigelbėti...“ Ima už rankos ir tarp arimų, ežia vedasi laukais link Paparčių vakarinio miško pakraščio. Liepia neatsisukti. Eina jis – aukštas, tvirtas, jaunas vyras ir vos nešte manęs už rankos neneša. Išgirdome rusai švilpia, šaukia. Partizanas: „Tik neatsisuk, kai paleisiu ir pasivys, sakyk, kad ginklu grasinau...“ Niekas man negrasino – aš pati ėjau! Jam patariau bėgti ne link Šaltuonos, o link Macelskienės. Mane palikęs stovėti, iš pradžių sparčiu žingsniu, vėliau bėgte link miško. Ginkluoti rusai atbėga iki manęs...“

Marytė pasako, kaip sutarta. Pasigirsta šūvis Broniaus Kisieliaus eglynėlyje. Rusai pasimeta ir nubėgančiojo nepradedą iš karto vyti. Partizanas dingsta miške. Areštuotą seserį nusiveda į Benado namus. Ten prigrūsta ir daugiau suimtųjų. Visi linamynio talkininkai suvaryti. Kiekvieną, atėjusįjį į tą sodybą, sulaikydavo. O tardė Leoną name.

Leonienę (Malviną Girdzijauskienę) sulaiškė, einančią iš savo trobos ir nešančią į mišką paslėpti šautuvą. Ji buvo tardoma ir mušama tuo atimtu šautuvu, kol medinė buožė suskilo. Taip kančiose mirė. Kitus tardomuosius mušė rastu pas Leonus mediniu kočėlu per kojų plikus padus ir kulnis. Skausmas šėtoniškas. Mokėjo okupantai kankinti. To tai jau nepaneigsi. Mušama sesuo kartojo vieną ir tą patį: „Liepė, vedėsi, ėjau, nepažįstu...“

Seserį paleido vidurnaktį. Po daugiau, negu dešimties alkanų kalinimo parų. Kaune. Nepažįstamame mieste. Menkai apsirengusią. Viena suimtoji moteris davė paklodę, kad nesusaltų. Einant gatve, senas, nepažįstamas žmogus užkalbino. Davė pinigų, kad galėtų parvažiuoti. Parodė kelią. Taip ir grįžo sunkvežimio kėbule, šalčio padalai dvidešimtį spaudžiant. Kaime kalbėjo, kad tie siautimai ir suėmimai buvo vieno suimto partizano Švelnio (slapyvardis Putinas) – darbas. Būk tai, jį tada rusai vedžiojosi, apraištytais marlėmis galva ir veidu: kad nepažintų kaimiečiai. Kas žino? Per mažas buvau – ne viską žinojau. O kai ko buvo naudingiau nežinoti arba žinoti ir tylėti.

O kaip su Albino šautuvu? Ruošėmės būti partizanas? Jis šautuvo šeimininkas. Jis ir pasitvarkė. Mes tylėjome. Pokariu šautuvų buvo daug, duonos buvo mažai./ Naktys kraupios, o dienos neramos./ Ėjo smurtas dažnai... ir dažnai, ir viešai/ Per sukruvintą tėviškės žemę.

Šaudyti ir treniruotis teko išvežtųjų Kalupio Trumpaičių sodyboje. Tvarte. Bronius Trumpaitis (mano bendraamžis, Agotos Trumpaitienės sūnus, iš greta esančios sodybos greta išvežtųjų), turėjo pasislėpęs ten šautuvą. Nusivedė. Pokštelėjome porą kartų. Agota buvo mano mamos giminaitė. Išgirdusi - apibarė. Neprisipažinome. Reikia kai ką ir nuo tėvų slėpti. Ypač, kai ruošiesi kariauti.

O kuris vaikas tada nesvajoto vyti okupantą lauk?

Poema per pusdienį

Partizaninio judėjimo laikas nebuvo pasibaigęs. Atviromis akimis tai matėme ir prijautėme. Visko privaloja maksimalistinė vaikystė ir paauglystė bei jaunystės pradžia. Ne išimtis ir tie, kurie šiek tiek skaito ir plunksną valdo. Perskaičiau A. Puškino „Eugenijus Oneginas“, verstą A. Venclovos, ir T. Tilvyčio kūrinių „Dičius“. „O kuo aš prastesnis?“ – pagalvojau vieną dieną, atsikėlęs iš patalėlio. Nustebinsiu pasaulį panašia poema apie tautos ir tėvynės didvyrius ir išdaviką!

Pasakyta – padaryta. Sugalvota – nemeluota. Prisėdau rytą ir apie vidurdienį poema buvo baigta. Eilėdara? Eilėdara pagal to laiko ir paauglio amžiaus žinias, kaip A. Puškino ir T. Tilvyčio. Kryžminiai, gretutiniai, gaubiamieji, vyriški ir moteriški rimai, punktai ketureiliai ir dveiliai kariškomis gretomis. Ritmų įvairovė nepamiršta. Eiliuotos kalbos garsų ir sąskambių visas sąsiuvinis! Ką padariau su išdaviku? Priverčiau jį pasiimti virvę, pasirinkti tvirtesnę ažuolo šaką ir pačiam sau įvykdyti nuosprendį. Žodžiu, kaip Vytautas Didysis, - išdavikui virvelę pamėtėdamas.

Po pietų kūrinių parodžiau Juozui Girdzijauskui, iš Kalupių kaimo, tada dar ne profesoriui, nepamenu kelintos klasės kaimo berniokui, tada rašiusiam irgi eilėraščius, o ne mokslo raštus. Perskaitė ir, juokdamasis, paklausė: „Kodėl tą išdaviką poemos pabaigoje pakabina?“ Atsakiau: „Taip reikėjo...“

Teisingumas to reikalauja..." Tada abu negalvojome apie pavojų būti sovietinio saugumo pakabintiems ant lagerių virvutės už tokius rašinius ir jų skaitymą. Universitetą baigęs pamačiau įstatymo, valstybės ir smurto siaubingas galias.

Kažkur, netoliese, susišaudžius partizanams su rusais, - pagriebiau savo tą poemą, kitus partizaniškų eilėraščių sąsiuvinius ir, įkišęs sau į užantį, nubėgau už 12 km pas dėdę Kaziuką į Pavidaujį. Padaviau, kad paslėptų. Paslėpė. Niekada neradome. Vėliau jo namas sudegė. Ne eilių gaila, o jose aprašytų faktų.

Yra ir šiais laikais mėgėjų per naktį 600 metrų eilėraščių ant tualetinio ritinio parašyti. Į Gineso knygą geidaujančių patekti. Padėk, Dieve! Tėvargsta. Nuostolių skaitytojams nebus. Va, - miško gaila, tokiam popieriui gaminti iškirsto, nors tuose metrinuose eilėraščiuose gali būti išgarbintas medžių grožis.

Praamžius duotų sveikatą rašyti, kai 70 sulauki. Ne, ne poemą per pusdienį! Kur tau - tada duoda daug patirties ir proto pridėda, bet atima rankų jėgą raides vedžioti. Mėgsta Praamžius pusiausvyra: vienodą kiekį paleidžia į pasaulį išminčių arba kvailių, karalių arba elgetų, drąsulių arba bailių, sveikata trykstančių arba neįgaliųjų, talentų arba grafomanų...

Rašykite, nelaukdami septyniiasdešimtmečio ir negaudykite prievarta teisingumo. Sučiupę jį, pamatysite gudrią neteisybę sugavę...

Paskutinis Paparčių partizanas

Mano motina Julijona ruošėsi būti dvarininke arba bent stipria ūkininke. Tvirtas naujoje sodybvietėje jau pastatytas: mūro ir akmenų pamatai iškelti aukščiau už žmones, su dvivėrimis durimis lygūs. Pastogė, šienui krauti, paaukštinta. Klėtis pjautų rąstų irgi mūro ir akmenų pamatais didžiavosi. O troba? Trobeliūkštė palauks: kaimiečių vaikai užsigrūdinę visokiems vėjams ir skersvėjams, karščiams ir šalčiams. Todėl gyvenome medinukėje su moline asla. Kieme buvo privežta daugybė didelių ir mažesnių akmenų iš mano tetai Onai Jonikienei priklausančios Šaltuonos dalies. Būsimoms statyboms. Motinai mirus, karui prasidėjus, tėvui antrą kartą vedus ir dar vaikučių būriui pabirus, - svajonės pabėgo. Ant tų akmenų sėdėdavau, žaisdavau, šokinėdavau nuo vieno ant kito. Vienas ir su draugais.

Mėgdavo ir kaimynai kai kada ant jų susėsti, prie progos apsilankę ar po darbų kolkozo laukuose. Mano atmintyje tebesėdi ant raino nugludinto akmenėlio Macelskienės Kaziukas. Augo pas ją. Tėvų neturėjo. Tikrosios pavardės nežinau. Kaziukas - ir viskas! Sėdi ir mąsto: į sovietų armiją ar į lietuvių miško partizanus? Tuo laiku, gyvi išlikę, partizanai liepdavo eiti į sovietų armiją, kad tėvai ir artimieji nenukentėtų. Taip išėjo iš Paparčių Jonas Mankus ir po trijų metų grįžo iš Vidurinės Azijos druskuotų smėlynų. Neturintieji giminių, rinkdavosi laisva valia. O Kazys? Išėjo partizanauti. Sesuo Danutė jo partizanišką nuotrauką parodė ir ša! - liepė niekam nesakyti. Paslėpė.

Laiko istorija galėjo rašyti 1953 ar 1954 metus. Ankstyvą rudenį, šaltoką, apsiniaukusią dieną, nelabai vėjuotą pavakarę, grįžtu iš Vadžgirio mokyklos. Eidavau pro savo senolio sodybvietę, parduotą Baciui. Medžiai, šulinys, sodas, uosiai ir krūmai buvo išlikę. Iš rytų ir pietų pro sodybą skubėjo žvyruoti vieškeliai, šalia sruveno intaku vadinamas upeliūkštis. Vasarą išdžiūstantis. Mano tėvo ir motinos sodyba buvo už kilometro į šiaurę, pamiškėje.

Matau - laužas kūrenasi. Prienu. Šalia laužo, žolėse, guli Kaziukas. Apsivilkęs lietuvių kario uniforma. Su skiriamaisiais ženklais. Šalia vokiškas automatinis ginklas. Pasisveikinome. Paklausinėjo naujienų. Pasikalbėjome. Sakė, kad okupanto samdiniu nebūsiąs. Rankas paspaudė, išsiskyrėme.

Jis - paskutinis Paparčių kaimo partizanas. Gyvenimo keliai po to mudviejų nesuvedė. Sklandė žinia ar gandas: žuvo kautynėse kažkur tarp Girkalnio ir Kalnujų. Iš tikro - nežinia!..

Dar viena gyvybė ant Laisvės aukuro. Klausiami - ar vertėjo, ar reikėjo? Partizanai tuo laiku siūlė jauniems vyrams išsaugoti save, kad lietuviai neišnyktų.

Išdidumo ir Laisvės galia Kaziukui buvo stipresnės už gyvybės galia.

Matau jį, kaimo bernioką, ant raibo akmenėlio mūsų sodyboje besėdintį. Amžiams.